

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

JURIDISKA INSTITUTIONEN

Programmet för Juris Kandidatexamen
Tillämpade studier, 30 poäng.
Juni 2010

Envarsgripande

En för enskilda klar och tydlig regel eller ett oklart
rättsområde?

Författare: Staffan Ligardh
Ämne: Straffrätt
Handledare: Univ. lektor Gösta Westerlund

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Förkortningar	5
1. Inledning	6
1.1 Bakgrund och syfte	6
1.2 Metod och material	7
1.3 Avgränsning	7
1.4 Disposition	7
2. Grundläggande fri- och rättigheter	9
2.1 Regeringsformen	9
2.2 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna	10
2.3 Polisingripanden	11
2.3.1 Legalitetsprincipen	11
2.3.2 Behovsprincipen	12
2.3.3 Proportionalitetsprincipen.....	12
2.3.4 Ändamålsprincipen.....	13
2.3.5 Likhetsprincipen	13
2.3.6 Objektivitetsprincipen	13
3. Grundläggande straffrätt	14
3.1 Vad gör en handling till en brottslig gärning?	14
3.2 Rekvisit	15
3.2.1 Brottets objektiva sida	15
3.2.2 Brottets subjektiva sida.....	16
3.3 Brott där fängelse ej finns med i straffskalan	17
3.4 Allmänna ansvarsfrihetsgrunder	17
4. Nödvärn	21
4.1 När föreligger rätt till nödvärn?	21
4.1.1 Påbörjat eller överhängande angrepp.....	21
4.1.2 Återtagande av egendom på bar gärning	22
4.1.3 Olovligen trängt in eller försökt tränga in	23
4.1.4 Vägrar lämna bostad	23
4.2 Ansvarsfrihet och våldsanvändning vid nödvärn	24
4.2.1 Angreppets beskaffenhet	24
4.2.2 Det angripnas betydelse.....	24
4.2.3 Omständigheterna i övrigt	25
4.2.4 Försvarlighetsbedömningen.....	25
4.3 Putativt nödvärn	27
4.4 Nödvärnsexcess	27
5. Envarsgripande	29
5.1 Vad är ett envarsgripande?	29
5.2 Vid vilka brott är ett envarsgripande möjligt?	30
5.2.1 Bar gärning eller flyende fot.....	30
5.2.2 Efterlyst för brott	31

5.3 Hur skall ett envars-gripande genomföras?.....	32
5.3.1 Våldsanvändning	32
5.3.2 Skyddsvisitation och beslag.....	34
5.3.3 Skyndsamt överlämnande till polis.....	35
5.4 Putativt envars-gripande	36
5.5 Polisman och envars-gripande	37
6. Rättsläget kring envars-gripande	38
6.1 Skyndsamt överlämnande till polis.....	38
6.2 Rapportering och dokumentation	41
6.3 Identifiering	43
7. Avslutande reflektioner	46
8. Käll- och litteraturförteckning.....	47
8.1 Offentligt tryck.....	47
8.2 Rättsfall.....	47
8.3 Personlig kommunikation	47
8.3 Litteratur och tidskrifter.....	48

Sammanfattning

Institutet envarsgripande är något som varje individ bör känna till. Framförallt för att ha nog med kunskap för att inte felaktigt kränka någons frihet och därmed själv göra sig skyldig till brott. Lagregleringen kring institutet är relativt kortfattad och ter sig klar och tydlig. Men vid en närmare granskning uppkommer problematik förenat med ett envarsgripande. Syftet med denna uppsats är att ge en enskild en förståelse för vad institutet egentligen är, hur det skall användas samt brister och risker med detsamma. I uppsatsen utreds huruvida regeln är klar och tydlig, och därmed lätt att använda, eller om det i själva verket är ett oklart rättsområde.

Vid regelns tillkomst var ambitionen klar, den skulle vara en för enskild klar och tydlig regel. Resultatet av regleringen går dessvärre i en annan riktning. Regeln har visat sig vara inte endast ofullständig utan även behäftad med allvarliga brister. Lagregler, praxis och doktrin utgår samtliga från fallet att polis *alltid* kan nås och komma till platsen. I de fall detta inte är möjligt uppkommer en rad problem. Enskild som gjort ett envarsgripande har ingen rapporterings- eller upplysningsplikt gentemot polismyndigheten. En enskild kan således idag genom ett rättsvidrigt envarsgripande kränka en annan individs frihet. Dessutom avgöra om detta skall fortgå en längre period, utan att överlämnande till polismannen sker. Därtill läggs inget krav på någon rapportering på den som gjort envarsgripandet. Vidare saknar den enskilde verktyg för att på ett tillförlitligt sätt fastställa identiteten på den gripne. Detta resulterar inte endast i att GM kan undkomma lagföring utan även att den mot vilket ett rättsvidrigt envarsgripande riktats inte kan få någon upprättelse. Har utöver envarsgripandet även beslag gjorts måste de bestå tills undersökningsledare eller åklagare prövar beslaget. En sådan prövning får varken den som gjort envarsgripandet eller polismannen som kommer till plats göra. Ytterligare en konsekvens uppkommer då den envarsgripne frigges innan överlämnande till polismannen skett. Inget fastställande av identitet har kunnat göras och stora problem uppkommer till vem beslaget skall återställas om det upphävs av undersökningsledaren eller åklagaren.

Förkortningar

A a	Anfört arbete
BrB	Brottsbalken
EKMR	Europakonventionen till skydd för mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
Jfr	Jämför
JO	Justitieombudsmannen
LuL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv avdelning II
P g a	På grund av
PL	Polislagen (1984:387)
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
T ex	Till exempel

Några ofta återkommande begrepp och termer

Kap	kapitel
GM	gärningsman

1. Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Ett samhälle blir aldrig starkare än medborgarnas uppfattning om vad som är rätt och fel. Individens uppfattning om vilka rättigheter och skyldigheter som finns och vad som krävs av individen som en del i det övriga samhället skapar en sorts trygghet. Olika människor har olika behov och varje individ är unik. Det finns samtidigt ett behov som oavsett vem man frågar alla människor är i behov av. Det är just trygghet. Trygghet och känslan av att kunna röra sig fritt, rätten till den egna kroppen och ha rätt till sina ägodelar är några av momenten som gör samhället civiliserat. Men med tryggheten kommer också ett krav på en respekt gentemot andra individer i samhället. Fri- och rättigheterna som de flesta känner till har också motsvarande skyldigheter.

De flesta av oss vet att det är förbjudet och fel att stjäla. Vidare förstår vi att en stöld får konsekvenser för både den som blir frånhänt föremålet men även för den som stjälar det i form av en rättsprocess som är förenat med ett straff. Vi lutar oss tryggt mot den polisiära delen av samhället att upprätthålla lag och ordning och att rättsväsendet skipar rättvisa när vi frånhänts något eller blivit utsatta för något annat brott riktade mot oss som individer.

Lagstiftaren har gett individen genom institutet envarsgripande en möjlighet att ingripa då ett brott begås. En regel som vid en första anblick kan te sig självklar men som vid vidare studier visar sig vara ett ganska komplext såväl som snårigt område. Risken finns idag att ett envarsgripande sker på en moralisk och en rättsmedveten grund och inte baserat på konkret kunskap om vad ett envarsgripande egentligen är och hur det skall genomföras.

Envarsgripande som institut finns inskriven i vårt rikes lag och är något som varje individ bör känna till. Sedan får individen i varje situation överväga om det är en regel som kan användas utan att först äventyra den egna säkerheten.

Syftet med denna uppsats är med denna bakgrund att för läsaren ge en ökad förståelse för de grundpelare som envarsgripandet vilar på och därtill en kunskap om hur ett

envarsgripande skall gå till och riskerna som är förenat med detsamma. Även vissa luckor i lagstiftningen kommer belysas för att förslag till förändringar skall kunna ges. Det är först när en sådan kunskap innehas som en individ utan risk för att själv felaktigt begränsa en annan individs frihet kan göra ett envarsgripande och därtill medverka till en ökad trygghet bland samhällets medborgare.

1.2 Metod och material

Traditionell juridisk metod används där utgångspunkten är lagstiftningen och dess förarbeten. Därutöver används uttalanden i praxis och doktrin. Sveriges Justitieombudsman och dennes uttalanden har i en rad fall visat sig relevanta för denna uppsats.

Inslag av yrkesverksamma personer finns med då de utifrån ett praktiskt perspektiv används för att belysa hur vissa av luckorna i lagstiftningen löses i praktiken.

1.3 Avgränsning

Området i denna uppsats avgränsas till själva envarsgripandet för envar samt i det fall det är möjligt för polisman att genomföra ett sådant.¹ Belyses görs tillvägagångsätt, rapportering, dokumentering samt rätten till våldsanvändning.

Utanför denna avgränsning faller envarsgripande som genomförs av ordningsvakt samt väktare och även samtliga envarsgripanden ombord på fartyg, luftfartyg och därmed likställda platser. I de fall någon av dessa kategorier ändock omnämns är syftet att belysa skillnader eller göra en illustrerande parallell. Utanför faller även komparation med liknande institut internationellt.

1.4 Disposition

För att läsaren skall ges den inblick i envarsgripandet, och riskerna med detsamma, som åsyftas med denna uppsats krävs ett underlag av såväl grundläggande fri- och rättigheter såväl som grundläggande straffrätt. Det är först då läsaren fått en förståel-

¹ 35 § LuL

se för dessa grunder som det finns möjlighet att förstå institutet envarsgripande ur ett samhälleligt och humanitärt perspektiv.

Läsaren guidas först igenom de grundläggande fri- och rättigheter som finns i Sverige. Även vitala principer som straffrätten vilar på presenteras. Vidare klargörs vad som konstituerar ett brott i Sverige. Då ett brott i vissa fall kan leda till ansvarsfrihet trots sin karaktär av brott ges en genomgång av ansvarsfrihetsreglerna med tyngdpunkt på nödvärn då detta har starkast koppling till envarsgripandet. Då en viktig bakgrund har lagts presenteras envarsgripande till sin karaktär, förutsättningar, tillvägagångssätt, dokumentering samt våldsanvändning.

Avslutningsvis ges en analys av rättsläget kring envarsgripande idag, läsaren görs uppmärksam på luckor som finns i lagstiftningen och därtill oklara rättsområden samt ändringar i lagstiftningen föreslås.

2. Grundläggande fri- och rättigheter

2.1 Regeringsformen

Grundpelarna i vårt lands samhällsstruktur är grundlagarna där regeringsformen är en av fyra. Tillsammans med EKMR stipuleras att den enskilde är garanterad ett antal rättigheter. Den enskilde åtnjuter ett skydd för sin frihet och är som huvudregel skyddad mot att utsättas för straffprocessuella tvångsmedel. Det som åsyftas är straffprocessuella tvångsmedel kommande från staten gentemot individen men inte mellan individ och individ.

Rättigheterna kan kategoriseras som absoluta respektive relativa. Absoluta rättigheter kan inte inskränkas på mindre än en grundlagsändring sker. De relativa kan inskränkas genom vanlig lag, författning eller bemyndigande i lag. Men det förutsätter att kriterierna i 2 kap. 12 § RF uppfylls. Betydelsen av detta är essentiell, då det måste tillgodose ett syfte som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle och samtidigt skall vara nödvändigt för ändamålet. Förutsebarheten inför ett eventuellt intrång skall vara klart för individen.

Ytterligare inskränkning av rättigheterna kan ske avseende yttrande- och informationsfriheten. Förutsättningen för en sådan inskränkning är upprätthållande av allmän ordning eller beivrande av brott. Beträffande inskränkning av mötes- och demonstrationsfriheten krävs att det görs med hänvisning till allmän ordning och säkerhet eller trafiken. Dessa benämns särskilda skyddsregler i 2 kap. 13-14 §§ RF.

Två viktiga lagrum är 2 kap. 6-8 §§ RF. Det förstnämnda ger individen ett skydd för den personliga integriteten. Skyddet omfattar kroppsbesiktning som avser en undersökning av människokroppen och kroppsvisitation där individens kläder och sådant som individen kan ta med genomgås. Vidare omfattas husrannsakan och även intrång där som ett exempel kan nämnas att polis behöver tillträde till en lägenhet för platsundersökning. Även undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse samt hemlig telefonavlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande omfattas.² Utöver skyddet för den personliga integriteten finner vi skyddet mot frihetsberövande i 8 §. En begränsning av friheten kan göras olika långtgå-

² Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel s 11.

ende. Den mest långtgående är häktning och mindre ingripande anses vara när en individ tvingas kvarstanna eller uppehålla sig på ett visst område. Ett exempel på detta är då polis tvingar åskådare på en läktare att kvarstanna då det annars hade uppstått bråk.

2.2 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Sedan 1994 är EKMR inkorporerad i svensk lag.³ Skyddet som individen ges i konventionen är långtgående och påminner om RF. Konventionen har inte grundlagsstatus men Sveriges lagar skall så långt som möjligt överensstämma med konventionen.

Konventionens femte samt åttonde artiklar är relevanta att lyfta fram med koppling till denna uppsats. Den förstnämnda är uttömmande vilket betyder att det inte finns något fall som artikeln omfattar som inte finns uppräknad.

Artikel 5 – Rätt till frihet och säkerhet

1. Var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver:
 - a) när någon är lagligen berövad friheten efter fällande dom av behörig domstol,
 - b) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten, antingen därför att han underlåtit att uppfylla en domstols lagligen meddelade föreläggande eller i syfte att säkerställa ett fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet,
 - c) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att ställas inför behörig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha begått ett brott, eller när det skäligen anses nödvändigt att hindra honom från att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta,
 - d) när en underårig genom ett lagligen meddelat beslut är berövad friheten för att undergå skydds-
uppföstran eller för att ställas inför behörig rättslig myndighet,
 - e) när någon är lagligen berövad friheten för att förhindra spridning av smittosam sjukdom eller därför att han är psykiskt sjuk, alkoholmissbrukare, missbrukare av droger eller lösdrivare,
 - f) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att förhindra att han obehörigen reser in i landet eller som ett led i ett förfarande som rör hans utvisning eller utlämning.
2. Var och en som arresteras skall utan dröjsmål och på ett språk som han förstår underrättas om skälen för åtgärden och om varje anklagelse mot honom.
3. Var och en som är arresterad eller på annat sätt berövad friheten i enlighet med vad som sagts under punkt 1 c skall utan dröjsmål ställas inför domare eller annan ämbetsman, som enligt lag får fullgöra dömande uppgifter, och skall vara berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För frigivning får krävas att garantier ställs för att den som frigives inställer sig till rättegången.
4. Var och en som är arresterad eller på annat sätt berövad friheten skall ha rätt att begära att domstol snabbt prövar lagligheten av frihetsberövandet och beslutar att frige honom, om frihetsberövandet inte är lagligt.
5. Var och en som arresterats eller på annat sätt berövats friheten i strid med bestämmelserna i denna artikel skall ha rätt till skadestånd.

³ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna

Även i konventionens åttonde artikel återfinns skydd för den personliga integriteten.⁴
Inskränkning får endast ske om andra punkten uppfylls.

Artikel 8 – Rätt till skydd för familj- och privatliv

- 1. Var och en har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.*
- 2. Offentlig myndighet får inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välbefinnande, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.*

2.3 Polisingripanden

År 1965 förstatligades polisen och brottsbalken trädde i kraft. Från detta år och framåt har förändringarna varit mycket stora. Idag återfinns polisens ändamål och hur arbetet skall genomföras klart formulerat i PL. Syftet polisen arbetar utefter är att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp.⁵ Detta ställer höga krav samtidigt som RF och EKMR klart stipulerar individens fri- och rättigheter. Därtill kommer en rad vitala principer som skall iakttas av polisen i de fall då det krävs en inskränkning av individens fri- och rättigheter. Principerna är generella och omfattar alla former av offentlighetsrättslig maktutövning och alla slag av tvångsmedel.⁶

2.3.1 Legalitetsprincipen

I 1 kap. 1 § tredje stycket RF fastslås att den offentliga makten utövas under lagarna. En handling skall således för att vara straffbelagd också finnas angiven som en brottslig gärning i lagstiftningen. Vidare är en inskränkning som tidigare anförts möjlig endast om den har stöd i lag. Detta förstärker det förstnämnda lagrummet ytterligare. I praktiken innebär detta att regelns tillämpningsområde inte får tolkas mer extensivt än vad förarbeten och avgöranden från HD slår fast. HD har vidare i dom meddelat att stor restriktivitet skall iakttas då det handlar om ett undantag från en bestämmelse fastslagen i grundlagen.⁷

⁴ Jfr 2 kap. 6 § RF.

⁵ 1 § PL (1984:387).

⁶ Norée s. 67.

⁷ NJA 1996 s. 577.

2.3.2 Behovsprincipen

Vid varje situation där ett tvångsmedel övervägs att användas skall det för individen minst ingripande användas. Användandet av tvångsmedlet skall framstå som *nödvändigt* och *verkningsfullt* med hänsyn till syftet med åtgärden. Om det således inte är klart skall tvångsmedlet inte användas. Vid användande av straffprocessuella tvångsmedel skall det stå klart att ett mindre ingripande alternativt inte är möjligt eller att ett sådant redan prövats utan framgång. Vidare skall tvångsmedlet upphöra så snart syftet uppnåtts eller det vid en ny prövning inte finns något vidare behov av det.⁸ En person mot vilket ett tvångsmedel riktas kan medverka aktivt vilket kan medföra att ett tvångsmedel inte längre bör fortgå. Men omständigheten att personen medverkar aktivt utesluter inte tvångsmedlet. Ett exempel på en situation då tvångsmedel inte bör användas är då en person på begäran skulle lämna ut handling som finns i dennes besittning. Att använda ett tvångsmedel i detta fall för att uppnå syftet med att utfå nämnda handling anses mer ingripande än nödvändigt.

2.3.3 Proportionalitetsprincipen

Förenklat kan denna princip förklaras som förhållandet mellan skälen för åtgärden kontra det intrång åtgärden medför. Skälen måste överväga det intrång som åtgärden innebär när den företas. Då ett intrång som medför allvarliga skadeverkningar övervägs bör ett mindre ingripande medel användas om möjligt alternativt kanske intrång helt undvikas.⁹ Principen finns uttryckligen införd i 24-28 kap. RB.¹⁰ Omfattas gör även 23 kap. RB.¹¹ Vissa tvångsmedel nämns inte i gjorda uppräkningsområden och kan således uppfattas som att falla utanför principens täckningsområde. Dock får det anses som att proportionalitetsprincipen fanns även före införandet i lagtexten genomfördes och att det på den grunden får anses även täcka dessa områden.¹²

⁸ Lindberg s. 23.

⁹ Lindberg s. 25-26.

¹⁰ 24 kap. 1 § tredje stycket, 25 kap. 1 § tredje stycket, 26 kap. 1 § andra stycket, 27 kap. 1 § tredje stycket samt 28 kap. 3 a § och 13 § första stycket RB.

¹¹ Prop. 1988/89:124 s. 28.

¹² Prop. 1988/89:124 s.26 f.

2.3.4 Ändamålsprincipen

Principen är inte lagreglerad men anses följa av 2 kap. 12 § RF. Utgångspunkten skall alltid vara lagstiftarens ändamål med lagen. Användningen av tvångsmedel får ske endast med beaktande av dessa ändamål. Begränsningar i principen får endast ske för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett dem.¹³

2.3.5 Likhetsprincipen

Principen återfinns i 2 kap. 9 § RF och uttalar allas likhet inför lagen. Vidare vägledning i vad som faller inom skrivningen saknas. Kopplat till EKMR där all diskriminering ”på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt” är förbjuden.¹⁴ Dock kan sådana omständigheter vara relevanta trots att någon sådan diskriminering inte är tillåten. Essentiellt för rättstillämpningen är dess konsekvens. Förenklat där polisen, vid ett fall av ordningsstörning av två personer, måste ingripa mot dem båda om omständigheterna i övrigt medger detta.¹⁵ Principen uttrycker även att två fall med identiska omständigheter också skall bedömas på samma sätt.

2.3.6 Objektivitetsprincipen

För att undvika den oönskade effekten att polismannen blir statisk och helt och hållet handlingsstyrd av regler finns utrymme för handlingsfrihet. Men för att denna handlingsfrihet skall kunna fungera ställs kraven saklighet och opartiskhet på samma polisman. I detta ligger att inte missbruka sin ställning till men för någon enskild och att inte styras av andra intressen än de som de är skyldiga att tillvarata. Rättrådighet och gott omdöme är nödvändiga egenskaper. Att formellt hålla sig till lagen trots att handlingen sker mot dess syfte eller de ändamål som polisen har att förhålla sig till bör anses som om myndigheternas regler överskridits.

¹³ Anses följa av 2 kap. 12 § RF.

¹⁴ Artikel 14 EKMR.

¹⁵ Noréen s. 71.

3. Grundläggande straffrätt

3.1 Vad gör en handling till en brottslig gärning?

En handling som en person företar kan ur samhällets perspektiv anses vara olämplig och i många fall förkastlig. Men därmed inte sagt att den på samma grund är brottslig. Att underlåta att fullgöra sin skyldighet till underhåll för ett barn är inte brottsligt men ändå förkastligt. I BrB definieras ett brott som en gärning för vilken straff är föreskrivet.¹⁶ Ett brott är inget statiskt utan kan förändras över tid. Samhällsutveckling och över tid skiftande moraluppfattningar medför att det skapas nya brott samtidigt som det är möjligt att tidigare brottsliga gärningar avkriminaliseras.

Viktigt att känna till är att alla brott inte finns inrymda i BrB, utan finns även i andra lagar. Strafflagar som inte inryms i BrB benämns med ett samlingsnamn för specialstraffrätten. Under denna kategori återfinns bland andra narkotikabrott, varusmuggling och skattebrott.

Samtliga lagar finns samlade i SFS och där anges i allmänhet också hänvisning till lagförarbetena.

Straff för ett begånget brott är enligt lagens mening fängelse eller böter. Utöver dessa finns alternativa påföljder såsom villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till psykiatrisk vård, fotboja etc. I de flesta fall är någon av dess påföljder en omvandling av ett fängelsestraff.

För att en person skall kunna dömas för exempelvis stöld måste brottet vara fullbordat, dvs. genomfört. Samtliga delar i lagrummet, inom straffrätten benämnt objektiva och subjektiva rekvisit, måste vara uppfyllda (se vidare avsnitt 3.2). Dock kan även ansvar utdömas för gärning även då brottet ej fullbordats.¹⁷ På detta sätt kan även de personer fångas upp som på något sätt finns med kring brottet eller dess planering och som de facto inte genomför själva brottet. Ett försök till stöld ligger för handen då stölden har påbörjats men inte fullbordats. Förutsättningen för detta är att det lämnat planeringsstadiet och utförandet påbörjats men det har ej fullbordats samt att det

¹⁶ 1 kap. 1 § Brottsbalken.

¹⁷ 23 kap. 1-6 §§ Brottsbalken.

uppstått en konkret fara (tjänligt försök) för att handlingen skulle leda till att brottet fullbordas eller att det endast omöjliggjorts på grund av tillfälliga omständigheter (straffbart otjänligt försök).¹⁸ Nämnas bör också att ansvar för förberedelse, stämpling då någon åtar sig eller förmår annan att begå brottet eller medhjälp till brottet kan utdömas.

Resonemanget kring vad som gör en handling till en brottslig gärning är starkt kopplat till legalitetsprincipen¹⁹ och förutsättningen ges där att ingen dom får meddelas utan stöd i lag. Användande av analog lagtolkning i straffrätten får därför inte ske.

3.2 Rekvisit

I lagen beskrivs varje brott genom att tydligt uppställa vilka omständigheter eller delar som skall föreligga för att den företagna gärningen skall bedömas som ett brott. Det finns en objektiv såväl som subjektiv sida av brottet.

Samtliga objektiva samt subjektiva rekvisit måste vara uppfyllda för att den tilltalade skall kunna fällas till ansvar för brottet. *Täckningsprincipen* ger vid handen att de objektiva rekvisiten skall ha subjektiv täckning. Ett avsteg från denna princip kan göras endast om detta finns föreskrivet i lagtexten.²⁰ En utevaro av en eller flera rekvisit medför inte per automatik att den tilltalade går helt fri från ansvar. Trots att den tilltalade inte kan fällas för ett visst brott kan det finnas andra brott där samtliga rekvisit är uppfyllda.

3.2.1 Brottets objektiva sida

För att stöld skall föreligga krävs enligt 8 kap. 1 § BrB att någon *olovligen tager* (tillgrepp), föremålet skall tillhöra någon annans tillhörigheter och det skall ske olovligen. Således utesluts stöld om samtycke har lämnats.²¹ Detta olovligen tagande är ett *handlingsrekvisit*. Mened²² är exempel på ett rent handlingsbrott. Domstolen behöver

¹⁸ Dahlström m fl. s. 39.

¹⁹ Se tidigare avsnitt 2.3.1.

²⁰ Leijonhufvud, Wennberg s. 67.

²¹ Jfr situationen vid köp av begagnad bil där en person erhållit nycklar och därigenom getts samtycke för att provköra bilen, även om personen inte kommer tillbaka med bilen kan det aldrig bli tal om stöld.

²² 15:1 Brottsbalken.

inte på något sätt blivit vilseledd.²³ Vidare skall tillgreppet innebära en skada (ekonomisk förlust) för personen som frånhänts föremålet. Benämns då som *effektrekvisit* då den ekonomiska förlusten är en effekt av handlingen. Ett rent effektbrott är misshandel där effekten kroppsskada, sjukdom, smärta, vanmakt eller liknande tillstånd är en förutsättning för att ansvar för misshandel skall kunna utdömas. I fråga om effektbrott aktualiseras en kausalitetsproblematik. Det krävs inte bara att effekten uppnåtts utan det skall också stå klart att det enligt *betingelse teorin*²⁴ kan visas att det var just handlingen i sig som orsakade effekten. Därtill skall också visas att det föreligger en *adekvat kausalitet*. Att den inträffade effekten är en något så när typisk effekt av genomförda handling i normalfallet, inträffad effekt skall ligga i farans riktning.²⁵

Övriga rekvisit som inte faller inom handlings- samt effektrekvisit benämns ofta med ett samlingsnamn för gärningsmoment.

3.2.2 Brottets subjektiva sida

I BrB anges att GM skall ha handlat uppsåtligen eller av oaktsamhet för att brott skall föreligga. Undantag från denna huvudregel gäller inom specialstraffrätten där brott kan föreligga trots att GM ej handlat varken uppsåtligen eller vårdslöst. Man pratar då om strikt ansvar.

I stöldexemplet ovan skall GM vidare tillägna sig det tillgripna, det räcker således inte att GM endast tänkt använda föremålet direkt vid tillgreppet utan det skall införas i dennes förmögenhetssfär. Här finner vi GM uppsåt.

Det finns tre olika typer av uppsåt: *direkt* uppsåt, *indirekt* uppsåt, *eventuellt* uppsåt samt *likgiltighetsuppsåt*. I det förstnämnda fallet är GM inriktad på att uppnå den i lagen kriminaliserade effekten, exempelvis en annan person död. I förhållande till gärningsmomentet skall GM ha kunskap om att de relevanta gärningsmomenten för brottet föreligger i den aktuella situationen. Även fallet då inträffad effekt endast är ett nödvändigt genomgångsled för att uppnå en annan effekt skall GM anses ha direkt uppsåt. Indirekt uppsåt anses GM ha då denne är säker på att effekten kommer inträf-

²³ Elwing m fl. s. 16.

²⁴ Viss effekt skulle uteblivit om inte handlingen företagits.

²⁵ Elwing m fl. s. 17

fa men att effekten emellertid inte är själva syftet med handlingen. GM kan sakna syfte med sin handling likväl som att effekten innebär en bieffekt till den eftersträva- de effekten.²⁶ Belyser detta gör exemplet där en person skickar en brevbomb till en person på ett kontor. Bomben briserar vid anländandet till företaget och dödar samt- lliga på kontoret. I förhållande till offret har GM haft direkt uppsåt men till övriga personer på kontoret har GM haft indirekt uppsåt. Det eventuella uppsåtet kan sägas ha ersatts av ett *likgiltighetsuppsåt*. Det äldre eventuella uppsåtet var GM inte helt säker på, men misstänkte att effekten kommer att inträffa. Först prövades om GM misstänkt att effekten skulle inträffa och sedan huruvida GM skulle genomfört hand- lingen även om det stått klart att effekten skulle inträffa. I en dom förklarade HD klart att det hypotetiska provet för eventuellt uppsåt inte var tillräckligt. Istället skall för att uppsåt till effekten eller omständigheterna anses föreligga krävas *"likgiltighet inte endast till risken utan också till förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten..."*.²⁷ Kortfattat kan skillnaden mellan eventuellt uppsåt och likgil- tighetsuppsåtet förklaras med att det vid likgiltighetsuppsåtet endast sker en prövning av GM positiva inställning till förverkligandet av effekten medan någon prövning hu- ruvida GM agerat om han varit säker på effektens förverkligande ej görs.

3.3 Brott där fängelse ej finns med i straffskalan

I de flesta i lag uppräknade brott stadgas fängelse eller böter som straff beroende på omständigheterna i varje enskilt fall. I ett mindre antal brott återfinns som straff en- dast böter. Exempel på bötesbrott är olaga intrång, förargelseväckande beteende, hemfridsbrott och förtal (normalfallet).

3.4 Allmänna ansvarsfrihetsgrunder

Trots att det vid en prövning visar sig att både den objektiva som den subjektiva si- dan av ett brott är täckta enligt täckningsprincipen skall ändå inte ansvar utkrävas om någon allmän ansvarsfrihetsgrund är tillämplig. Ur ett samhällsligt perspektiv är vissa handlingar som en GM vidtar ursäktliga beroende på situationen. En box- ningsmatch där någon ådrar sig lindriga skador från slag mot ansiktet sker med sam-

²⁶ Dahlström m fl. s. 16.

²⁷ NJA 2004 s. 176.

tycke från båda boxarna eller en polis då han genomför en myndighetsåtgärd har rätt till viss våldsutövning för att nämna några exempel. Befinns en allmän ansvarsfrihetsgrund tillämplig skall GM inte ställas till ansvar för gärningen, den utgör då inte något brott. Även den omständigheten att GM inte visste att en ansvarsfrihetsgrund förelåg ändrar inte situationen utan gärningen skall fortfarande inte utgöra något brott. Motsatsfallet är att det inte, vid ett uppsåtligt brott, förelåg någon nöd- eller nödvärnssituation men att GM (felaktigt) trodde att det gjorde det, så kallat *putativt* nödvärn. Då GM om än felaktigt tror sig befinna sig i en sådan situation brister dennes uppsåt. Det sistnämnda är något förenklat men avsikten är att belysa de fall när en ansvarsfrihetsgrund kan vara tillämplig. Dessa ansvarsfrihetsgrunder återfinns i 24 kap. BrB och har generell giltighet.

Den kanske för allmänheten mest kända ansvarsfrihetsgrunden är *nödvärn* vilken mer ingående kommer genomgåås i avsnitt fyra då den kopplat till denna uppsats omfång är den viktigaste. En gärning skall inte utgöra något brott så länge gärningen någon begått i nödvärn inte kan betraktas som *uppenbart oförsvarlig*. En person som angrips av en GM förefaller befinna sig i en nödvärnssituation när han försöker freda sig från angreppet.

Som nämnts ovan har polisen rätt till viss våldsanvändning då de utför tjänsteåtgärder. Denna våldsanvändning grundas på ansvarsfrihetsgrunden *laga befogenhet*. En förutsättning är dock att den företagna åtgärden finner stöd i lag för att ansvarsfrihet skall kunna uppnås. Polisens våldsanvändning regleras i 10 § PL och beaktande skall tas av proportionalitets- såväl som behovsprincipen vid alla åtgärder.

I 24 kap. 4 § finner vi ansvarsfrihetsgrunden *nöd*. Denna slår fast att en gärning som någon begår i nöd utgör ett brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig. Ett exempel på detta är en person som använder någon annans båt (utan samtycke) för att rädda en person som håller på att drunkna eller en person som krossar en ruta för att kunna hjälpa en person som håller på att dö inne i huset.

Även i de fall då någon befunnit sig i en nödvärns- eller nödsituation eller i en situation som ger upphov till laga befogenhet²⁸ och använt större våld eller åsamkat svårare skada än vad som är försvarligt kan denne frias från ansvar. Hänsyn tas till omständigheterna kring situationen samt GM:s personliga förutsättningar. Utifrån detta underlag avgörs om GM från dennes perspektiv svårligen kunnat besinna sig. Exempel härpå är då en ensam man tagit fram en tapetkniv som han viftat med mot ungdomar som förföljde honom och ropade ”niggerdjävul”. GM hade vid viftandet åsamkat en av ungdomarna ett skärsår i ansiktet och på halsen. Åtalet ogillades efter att domstolen först slagit fast att uppsåt och i vart fall likgiltighet inför effekten fanns. Vidare befanns det uppenbart oförsvarligt att utöva våld mot den andra personen med kniven. Men GM ansågs befinna sig i en situation där han svårligen kunnat besinna sig.²⁹

Ytterligare en grund för ansvarsfrihet är *samtycke*. En gärning som någon företar utgör brott endast om den med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och omständigheterna i övrigt är *oförsvarlig*. Det innebär således att endast omständigheten att ett samtycke har lämnats medför inte automatiskt att det får ansvarsfriande effekt. Det klassiska exemplet härpå är en boxningsmatch där båda parter har gett sitt samtycke inför att utdela slag mot varandra med syfte att vinna poäng. Grunden för samtyckesläran är att varje individ skall få bestämma över sina intressen. Väsentligt att understryka är att samtycket inte då är ämnat att ge ansvarsbefriande verkan för brott som kränker något eller någon annans intresse en just den enskilde som uttalat samtycket.³⁰ Dock finns uttryckligen i lagtext fall där samtycke inte kan lämnas.³¹ Samtycket skall vidare ha lämnats av den som är behörig att förfoga över det, som har tillräcklig mognad för att förstå innebörden av det, att det lämnats frivilligt, omfattar hela gärningen och att det föreligger vid tiden för själva gärningen. Samtycke samt även det förr ej nämnda angrepp på egen rättsfär, som kort omfattar att ta sitt eget liv eller att förstöra sina egna tillhörigheter utan intrång på något annat skyddsvärt intresse, har utvecklats genom praxis och doktrin.³²

²⁸ Enligt 24 kap. 1-5 §§ BrB eller 10 § PL.

²⁹ NJA 1990 s. 210.

³⁰ Leijonhuvud, Wennberg s. 97.

³¹ T ex Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

³² Elwing m fl. s. 23.

Slutligen skall kort nämnas två ansvarsfrihetsgrunder som sällan aktualiseras. Den ena finner vi i 24 kap. 8 § BrB där någon begått brott på order av någon under vars lydnad han står. I det fallet görs en intresseavvägning mellan om personen skulle vägrat ordern eller om omständigheterna kring situationen gjorde den vidtagna handlingen försvarlig ur den underlydandes perspektiv. Den sista i raden är *straffrättsvillfarelse* och går ut på att en gärning som någon begått inte skall utgöra ett brott om villfarelsen var uppenbart ursäktlig på grund av fel som förekommit vid kungörandet av den straffrättsliga bestämmelsen eller av annan orsak.³³ Denna ansvarsfrihetsgrund torde sällan aktualiseras.

³³ Leijonhuvud, Wennberg s. 102.

4. Nödvärn

4.1 När föreligger rätt till nödvärn?

BrB 24 kap. 1 § En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.

Rätt till nödvärn föreligger mot

- 1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,*
- 2. den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning,*
- 3. den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller*
- 4. den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse. Lag (1994:458).*

En gärning som normalt sett utgör ett brott skall då förutsättningarna för nödvärn uppfylls inte anses utgöra något brott. Detta förutsätter dock att handlingen som vidtagits inte är *uppenbart oförsvarlig* med hänsyn till *angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt*. Vidare räknas upp fyra exempel där nödvärn anses föreligga. Uppräkningen är uttömmande. Skulle en prövning ge vid handen att handlingen som vidtagits är uppenbart oförsvarlig kan personen ändå gå fri från ansvar om situationen var sådan att han svårligen kunnat besinna sig, så kallat *nödvärnsexcess*. I det fall nödvärnsexcess inte anses föreligga och handlingen är uppenbart oförsvarlig kan omständigheterna i fallet vara förmildrande enligt 29 kap. 3 § femte punkten BrB.³⁴

4.1.1 Påbörjat eller överhängande angrepp

Viktigt att understryka är att nödvärn inte är ett rättfärdigande för att ge igen för en brottslig gärning som drabbat någon. Dess avsedda funktion skall vara som självförsvar. Lagtexten markerar särskilt att det skall vara tal om ett *påbörjat* eller *överhängande* angrepp. Med angrepp avses varje fysisk kränkning, betvingande och fysiskt ofredandevåld.³⁵ Utanför begreppet faller angrepp av ren verbal karaktär. Således är ett avslutat³⁶ angrepp inte längre att bedöma som en nödvärnssituation. HD har i ett avgörande öppnat upp möjligheten att flera slag kan vara ett angrepp. Även flera

³⁴ Leijonhuvud, Wennberg s. 84.

³⁵ Westerlund, Polisens vapenanvändning s 23f.

³⁶ Se bl. a NJA 1970 s. 280 och NJA 1980 s. 606. Se även Jareborg, Straffrättens ansvarslära s. 138 samt Holmqvist m fl. s. 24:9.

slag i självförsvar kan enligt domen alla rymmas inom nödvärnssituationen. Således torde angreppet anses vara över först när sista slaget har fallit.³⁷ Så länge de objektiva såväl som de subjektiva brottsrekvisiten är uppfyllda är en nödvärnssituation vid handen oaktat om angriparen är under femton och eller lider av psykisk störning.³⁸

En knivskarp gräns kan som synes vålla svårigheter att dra i synnerhet för en angripen person som agerar i hög affekt. Detta har lagstiftaren kommit till rätta med genom att ge den angripne en möjlighet trots att nödvärnssituationen anses ha upphört att gå fri från ansvar om denne fortfarande (felaktigt) tror sig befinna sig i en nödvärnssituation, så kallat *putativt nödvärn*. Kravet på att handlingen inte skall anses uppenbart oförsvarlig gäller ändock.

4.1.2 Återtagande av egendom på bar gärning

Att på *färsk* gärning återta egendom i fall där besittning rubbats utan rätt är möjlig genom två olika bestämmelser vilka är beroende av omständigheterna i fallet. *Laga självtäkt*³⁹ ger återtaganderätt inom ett tidsspänn om ca 24 timmar.⁴⁰ Lagrummet medger att även om ett kontinuerligt efterföljande inte skett eller sådant skett men ögonkontakt med GM förlorats är det ändock möjligt att genom laga självtäkt återta egendomen. Det går inte i varken paragrafen eller förarbetena att utläsa någon rätt till våldsanvändning för återtagandet. Men med hänvisning till nödvärnsparagrafen finns rätt att använda våld om han blir utsatt för ett brottsligt angrepp i samband med återtagandet. Om så ej sker torde det grundat på allmänna rättsgrundsatser ändock ges rätt att bruka visst våld för att genomföra den i lag givna möjligheten att återta egendom på *färsk* gärning. När det gäller rätten till att återta egendom med stöd i nödvärnsparagrafen finns ingen 24 timmars gräns. Istället krävs det att utöver att återtagandet sker på *färsk* gärning eventuellt efterföljande skall ske kontinuerligt. Detta korresponderar med ansvarsfrihetsregelns tidsrelaterade rekvisit, är det inte *färsk* gärning föreligger inte längre en nödvärnssituation. Klart står att de båda bestämmelserna kompletterar varandra och kan användas vid samma tillfälle för att rättsenligt återta egendom som frånhänts genom brott. Viktig att understryka är att ett återta-

³⁷ NJA 1969 s. 425.

³⁸ Leijonberg, Wennberg s. 85.

³⁹ 14 § Lag (1964:163) om införande av brottsbalken.

⁴⁰ Dahlström m fl. s. 194.

gande av egendom då det inte sker på färsk gärning eller efter kontinuerligt efterföljande bör vidtagas med stor restriktivitet.

4.1.3 Olovligen trängt in eller försökt tränga in

Första punkten i paragrafen går inte att tillämpa när någon *olovligen trängt in* eller *försökt tränga in* i *rum, hus, gård eller fartyg* då något angrepp på varken person eller egendom har skett. Tredje punkten täcker därför dessa situationer och punkten är uttömmande. En liknande lydelse finner vi i 4 kap. 6 § BrB andra stycket som behandlar brottet *olaga intrång* där skillnaden är att paragrafen inte är uttömmande och även omfattar upplagsplats eller annat dylikt ställe. En GM kan därför göra sig skyldig till olaga intrång men då det sker på en upplagsplats eller annat dylikt ställe anses inte en nödvärnssituation föreligga. Skulle det däremot ske på något av de i 24 kap. 1 § tredje punkten RB uppräknade platserna anses objektivt en nödvärnssituation vara för handen. Dock hindrar inte legalitetsprincipen att en analogi dras från olaga intrång i BrB mening till det olaga intrång som kan utläsas ur nödvärnsparagrafen. Skälet till detta är att en sådan analogi är till en tilltalads fördel då det handlar om en ansvarsfrihetsgrund.⁴¹

4.1.4 Vägrar lämna bostad

En person som kvarstannar i någons bostad efter tillsägelse att lämna densamma kan göra sig skyldig till *hemfridsbrott* enligt 4 kap. 6 § BrB. Då personen vägrar lämna bostaden träder möjligheten in för ägaren till bostaden att handgripligen tvinga personen att lämna densamma. Denna rätt till eventuell våldsanvändning återfinns i 24 kap. 1 § andra stycket, fjärde punkten. Den omständigheten att du själv bjudit in personen från början inskränker inte denna rätt.

⁴¹ Leijonhuvud, Wennberg s.86.

4.2 Ansvarsfrihet och våldsanvändning vid nödvärn

När prövningen gjorts om det enligt bestämmelsen lydelse föreligger en nödvärnssituation är nästa steg att pröva om den handling som vidtagits är försvarlig.

Bestämmelsen uppställer kravet att den i vart fall inte skall vara *uppenbart oförsvarlig*. En person som bistår eller hjälper den angripne har samma rätt som den angripne. Detta möjliggörs då det inte finns något krav på uppsåt att avvärja själva angreppet. Det kan leda till en tämligen oväntad situation där en GM medhjälpare handlar för att främja angreppet men samtidigt på något sätt gör att ett angreppet avvärjs, utan att det var tanken, går fri från ansvar då denne de facto befunnit sig i en nödvärnssituation.⁴²

Det framgår klart i lagtexten att gärning inte utgör ett brott om det föreligger en nödvärnssituation. Detta omfattas även av brott som innefattar våldsmoment. Begränsningen är att gärningen inte skall vara uppenbart oförsvarlig. En relevant fråga som uppkommer är då om våld i samtliga fall kan rättfärdigas med att en nödvärnssituation ligger för handen. I detta avseende visar inte rättspraxis någon klar ståndpunkt. Se vidare om detta under avsnitt 4.2.4.

4.2.1 Angreppets beskaffenhet

Till denna kategori räknas *angriparens* egenskaper. Kroppsstorlek, psykiskt tillstånd, berusning, ålder, beväpning och annat som kan påverka hur farlig en angripare är. Avgörande för graden av våldsanvändning är också att ett angrepp med ett livsfarligt vapen ger den angripne större utrymme än när ett angrepp sker med knytnävarna.⁴³ I samma linje ligger att en liten svag person kan få använda allvarligare våld gentemot en större och starkare angripare än när rollerna är motsatta.

4.2.2 Det angripnas betydelse

En allvarligare våldsanvändning ter sig självklart då det är fråga om att skydda liv än när det gäller egendom. Ifråga om egendom är våldsanvändningen beroende på

⁴² Leijonhuvud, Wennberg s. 87.

⁴³ Dahlström m fl. s. 62.

egendomens värde. Livsfarligt våld måste dock i fråga om att skydda egendom anses vara uppenbart oförsvarligt.⁴⁴

4.2.3 Omständigheterna i övrigt

Detta är en så kallad ”slasktratt” som möjliggör för domstolen att ta hänsyn till övriga omständigheter som finns kring nödvärnssituationen. Sådana kan vara tidpunkt, plats och om angreppet varit av plötslig eller överraskande art. Vidare kan vägas in huruvida det varit möjligt att göra överväganden till följd av angreppet och om det varit möjligt att skydda sig mot angreppet med mindre våld eller annat alternativ för att undgå fortsatt angrepp genom att till exempel avlägsna sig.⁴⁵ I vissa fall kan angriparen misstagit sig på person vilket en upplysning om vem man är kan leda till att angrepp undgås. Att tillkalla polis eller granne eller dylikt kan också vara vägar att gå innan våld tillgrips som skydd.⁴⁶

4.2.4 Försvarlighetsbedömningen

Klart framgår att våldsanvändning i en nödvärnssituation får inte endast vara försvarligt utan är även straffri om den inte är uppenbart oförsvarligt. En avvägning skall göras mellan angrepp och försvar. Våldet måste stå i rimlig proportion till angreppet.⁴⁷ Först då våldet är uppenbart oförsvarligt utgör gärningen ett brott. Om den angripne svårligen kunnat besinna sig kan nödvärnsexcess aktualiseras. Se vidare under avsnitt 4.4.

Enligt förarbetena krävs inte att åtgärden var nödvändig objektivt sett utan hänsyn tas till om det med hänsyn till den angripne finns skäl att anse den som nödvändig.⁴⁸ Då bedömningen görs om den angripne hållit sig inom ramarna för nödvärnsrätten bör en sådan göras med bred marginal.⁴⁹ En sådan säkerhetsmarginal har lagts till då det ur en angripens perspektiv kan vara mycket svårt att avgöra vad som är tillåtet.⁵⁰ Även i ett mål rörande nödvärnsrätten bör en försvarlighetsbedömning göras med be-

⁴⁴ Dahlström m. fl. s. 62.

⁴⁵ Se även 4.2 Ansvarsfrihet och våldsanvändning i en nödvärnssituation.

⁴⁶ Prop. 1993/94:130 s. 30.

⁴⁷ Prop. 1962:10 del B s. 327.

⁴⁸ Prop. 1962:10 del B s. 327.

⁴⁹ SOU 1953:14 s. 377.

⁵⁰ Strahl s. 395.

aktande av såväl de faktiska omständigheterna som den angripnes uppfattning om desamma.

För att belysa vad som faller inom ramarna för vad som inte är uppenbart oförsvarligt kan nämnas en dom från HD. En person som angripits kunde undgått vidare angrepp genom att avlägsna sig från platsen. Trots detta ansågs ett kvarstannande inrymmas inom ramarna för nödvärnsbestämmelsen.⁵¹ Ytterligare en dom från HD landande i samma resonemang att någon skyldighet att avlägsna sig trots att ett angrepp då kunnat undvikas inte förelåg.⁵² Motsatt argumentation höll HD i ett fall där två personer kommit överens om att mötas på en avskild plats för att göra upp. Den ena mannen åsamkade den andre mannen ett sår av en mattkniv efter att enligt egen utsago själv ha angripits med kniv. HD ogillade nödvärnsinvändningen och dömde mannen för dråp. Det ansågs att mannen haft goda möjligheter att bege sig från platsen och gärningen således var att bedöma som uppenbart oförsvarlig.⁵³ Den slutsats som kan dras av dessa rättsfall är att en angripen person *inte* alltid kan välja att använda våld framför att avlägsna sig.

Åklagaren och domstolen har att göra en objektiv bedömning av försvarligheten i varje enskilt fall. De omständigheter som skall ligga till grund är de faktiskt objektiva omständigheterna.⁵⁴ En avvägning skall göras mellan angreppet art och den angripnes vidtagna åtgärd. Försvarshandlingen kan avvika men inte i alltför hög grad från vad som är behövligt och samtidigt inte vara uppenbart oförsvarlig. Konsekvensen av detta blir att den vidtagna åtgärden skall stå i rimlig proportion till angreppets art samt den skada som åtgärden riskerar att åsamka.⁵⁵ Således är i bedömningen både den faktiska skada som nödvärnshandlingen medfört såväl som den fara som uppkommit.⁵⁶ Som nämnts ovan kan inte en angripen person *alltid* välja att tillgripa våld framför andra alternativa åtgärder. Ytterligare en dom från HD understryker detta då den angripne ansågs kunna uppnå samma resultat genom att upplysa angriparen om att han var beväpnad.⁵⁷

⁵¹ NJA 1969 s. 425.

⁵² NJA 1970 s. 58.

⁵³ NJA 2005 s. 237.

⁵⁴ Beträffande den subjektiva bedömningen se avsnitt 4.3 putativt nödvärn.

⁵⁵ Elwing m fl. s. 24.

⁵⁶ Jareborg, Straffrättens ansvarslära s. 143.

⁵⁷ NJA 1977 s. 355.

Åklagaren skall visa att nödvärnssituation inte förelegat och har även bevisbördan för att göra sannolikt att en nödvärnsinvändning är obefogad. Jämför det med beviskravet i övriga fall där det skall nå upp till gränsen bortom rimligt tvivel.⁵⁸

4.3 Putativt nödvärn

En person kan felaktigt tro att denne befinner sig i en nödvärnssituation. Så kan vara fallet då en man kommer fram till någon på en tågplattform, för att fråga vad klockan är. Mannen som står på plattformen uppfattar det som om mannen skall råna honom. Objektivt sett föreligger ingen nödvärnssituation. Det våld som används och som uppfyller såväl objektiva som subjektiva brottsrekvisit utgör ett brott. En invändning görs då att mannen verkligen (felaktigt) trott att han befunnit sig i en nödvärnssituation. Den subjektiva sidan, och eventuellt uppsåt, faller härmed. Mannen kan därför inte dömas för ett uppsåtsbrott. Det är här fråga om *putativt nödvärn*.

4.4 Nödvärnsexcess

Excess kan komma ifråga att prövas endast om GM enligt 24 kap. 1-5 §§ BrB eller PL varit berättigad att vidta åtgärd (bruka våld, utan samtycke använda annans egendom, göra intrång i annans rättssfär e.dyl.). Om inte denna förutsättning är uppfylld initialt kan GM inte undgå ansvar för att svårligen kunnat besinna sig. Detta oaktat om GM de facto svårligen kunnat besinna sig.⁵⁹

Om den angripne har använt mer våld än vad som faller inom ramarna för nödvärnsreglerna bedöms detta som uppenbart oförsvarligt. Emellertid kan i det enskilda fallet omständigheterna vara sådana att den angripne *svårligen kunnat besinna sig*. Domstolen skall efter att en prövning visat att den vidtagna åtgärden är uppenbart oförsvarlig även pröva om *excess* enligt reglerna i 24 kap. 6 § BrB föreligger. Likt nödvärnsrätten där inte allt våld faller inom uppenbart oförsvarligt måste svårigheterna att besinna sig för att uppnå straffrihet uppnå en viss dignitet. Alla svårigheter att be-

⁵⁸ Leijonhuvud, Wennberg s. 88.

⁵⁹ Asp m fl. s. 407.

sinna sig kan inte medföra straffrihet. Detta är inte reglerat men finner stöd i brottsbalkskommentaren såväl som av Jareborg och även i viss utsträckning i rättspraxis.⁶⁰

Omständigheter som skall beaktas vid bedömningen om vad som faller inom svårli- gen kunnat besinna sig är farans art, hur lång tidsdräkten varit för en adekvat reaktion samt GM individuella egenskaper. Rent objektiva bedömningsgrunderna som under- stryks är om det handlade om en stor fara eller faran var överhängande samt om den kom plötsligt eller oväntat.⁶¹ Något större krav ställs således på någon som haft lång tid att reagera och överväga åtgärder mot ett angrepp jämfört med någon som blivit utsatt för ett plötsligt angrepp. Exempel på individuella egenskaper kan nämnas lätt- skrämdhet, nervositet, häftigt lynne. Även egenskaper av rent tillfällig art bör beaktas såsom panikkänslor och akut rädsla.⁶²

Beträffande en person som i ren inbillning felaktig uppfattat omständigheterna såsom om han vore i en nödvärnssituation bör enligt doktrinen detta bedömas på samma sätt även utifrån excessreglerna vid inbillade situationer såväl som vid verkliga, putativ nödvärnsexcess.⁶³ Detta innebär att den som anser sig vara angripen i vart fall bör åtnjuta straffnedsättning om han går utöver den rätt som skulle vara honom given i det fall situationen varit verklig.⁶⁴

⁶⁰ Norée s. 258.

⁶¹ Prop. 1993/94:130 s. 44 samt SOU 1934:56 s. 70. SOU 1988:7 s. 141.

⁶² Prop. 1993/94:130 s. 45.

⁶³ Jareborg, Brottsbalken kap. 23-24 m.m. s. 89 och Asp m fl. s 408.

⁶⁴ Beckman s.691.

5. Envarsgripande

RB 24 kap. 7 § Om det finns skäl att anhålla någon, får en polisman i brådskande fall gripa honom även utan anhållningsbeslut.

Om den som har begått brott, på vilket fängelse kan följa, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han gripas av envar. Envar får också gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

5.1 Vad är ett envarsgripande?

Enligt rättegångsbalken ansvarar staten för brottsbekämpningen, tvångsåtgärder samt utreder brott. Ett avsteg från detta och systematiken i RB görs genom institutet *envarsgripande*.⁶⁵ Detta ger varje individ i samhället rätt att gripa en person som begår ett brott varpå fängelse kan följa. För att genomföra denna åtgärd har individen även getts rätten att bruka visst våld eller tvång. Anmärkas skall att regeln i 24 kap. 7 § inte ger något stöd för att gripa någon som är under 15 år.⁶⁶ Dock finns möjlighet att i vissa fall genom ett envarsgripande även gripa den som inte uppnått 15 års ålder.⁶⁷ Förutsättningarna för att gripa en person under 15 år i stort desamma som nedan räknas upp med skillnaden att på det brott som begåtts *skulle kunnat följa fängelse*. En person som ej uppnått 15 års ålder får inte för brott dömas till påföljd. Detta följer av 1 kap. 6 § RB.

Polisman torde inte i sin ställning kunna tillämpa 24 kap. 7 § andra stycket RB då denne efter order är skyldig att tjänstgöra inom sitt distrikt såväl som utom detta. Denna skyldighet gäller även då polisman inte är i tjänst.⁶⁸ Undantag från detta är möjligheten till envarsgripande av polisman när det handlar om unga lagöverträdare i 35 § LUL.⁶⁹

Trots det faktum att ett envarsgripande rent juridiskt ligger för handen är inte detta detsamma som att det skall eller bör genomföras. Ett noga övervägande i varje enskilt fall rekommenderas som ett förstadium till ett envarsgripande.

⁶⁵ Se bl. a JO 2000/01 s. 137 och SOU 2002:44. Se även NJA 1978 s. 67 samt RH 1987:7 och RH 1998:90. Jfr NJA 1990 s. 324. Med envar avses inte polisman eller annan som har rätt att gripa enligt 1 st. (i motsats till i 35 § LUL).

⁶⁶ NJA 1978 s. 67. Se även Westerlund, Ordningsstörande brott s 53.

⁶⁷ Se 35 § LuL.

⁶⁸ Lindberg s. 220.

⁶⁹ Se vidare avsnitt 5.1.5.

5.2 Vid vilka brott är ett envarsgripande möjligt?

Regeln uttrycker klart och tydligt att brottet som den misstänkte begår skall kunna leda till fängelse. Det är endast brott där fängelse finns med i straffskalan som ger rätt till ett envarsgripande. Det är dock inte en förutsättning att GM som grips de facto i domstolen döms till fängelse för brottet. Således är det möjligt att även för snatteri genomföra ett envarsgripande trots att det i mycket få domar meddelas fängelse som straff. Men för brottet finns det fängelse med i straffskalan. Det som 24 kap. 7 § andra stycket RB tar sikte på är allvarliga brott. Omfattas gör även vissa försök till brott.⁷⁰ Ändamålet med envarsgripande är precis som med gripande att säkerställa den misstänktes person till dess att behörig person kan överta ansvaret för frihetsberövandet.⁷¹

De generella fri- och rättigheterna som beskrevs tidigare är just generella och alla åtnjuter därför dessa. Ett felaktigt envarsgripande kan därför från den gripandes sida plötsligt istället handla om ett ofredande eller till och med ett olaga frihetsberövande. Viktigt att poängtera i detta sammanhang är att envarsgripande kräver en viss grad av kunskap vad beträffar brott och även straff för desamma.

5.2.1 Bar gärning eller flyende fot

Den vanligaste situationen vad gäller envarsgripande är då en person som begått ett brott påträffas på bar gärning eller flyende fot. Tre förutsättningar måste uppfyllas i dessa situationer. Brottets svårighetsgrad skall innebära att fängelse finns med i straffskalan, att den som grips är gärningsman eller i vart fall medverkat till brottet samt att envarsgripandet sker i samband med att brottet begås eller då ett efterföljande har skett av GM.⁷²

Innebörden av bar gärning brukar vara att GM ertappas då denne begår ett brott eller efter den tidpunkt då det precis fullbordats. Exempel härpå kan vara en snattare som passerar kassan utan att betala för varor, klottraren som påträffas med en sprayburk

⁷⁰ Fitger II m fl. 24:34 samt NJA II 2003 s. 570.

⁷¹ Lindberg s. 216.

⁷² Lindberg s. 216.

och målandes på en vägg, inbrott i en villa eller en bil etc. Uppenbart är i dessa fall att ett brott har begåtts och att en enskild utan att tveka kan använda sin rätt till ett envarsgripande.⁷³

Inte lika uppenbar är rätten då en person sett brottet men inte haft möjlighet att ingripa direkt eller som inte sett brottet begås men kommer till platsen omedelbart därefter. HD dömde i ett fall där en sten kastats mot en personbils framruta från en bro. Målsäganden vände omedelbart och körde tillbaka till brottsplatsen och sökte där GM. Domstolen fann att ingripandet varken gjorts på bar gärning eller flyende fot trots att det endast förflutit en kort stund från brottet till dess målsäganden påträffade den som greps.⁷⁴ I ett annat fall hade en person hört rutan på sin bil krossas och omedelbart sprungit ut och gripit en misstänkt GM i närheten en kort stund därefter. HD bedömde detta som ett gripande på bar gärning.⁷⁵ Tilläggas ska att fallen till synes är lika men att det i det senare snarare enligt majoritetens mening var fråga om ett återtagande av stöldgods jämfört med i det förra då målsäganden troligen gripit fel person.⁷⁶ Utfallet i det senare torde blivit ett annat om personen inte påträffats med någon egendom som kunde hänföras till den bil på vilken rutan krossats. Westerlund menar att enligt HD bör ett vidare begrepp läsas in i 24 kap 7 § andra stycket RB, nämligen *bar gärning eller flyende fot*.⁷⁷

5.2.2 Efterlyst för brott

En annan grund för envarsgripande är då någon är efterlyst för brott.⁷⁸ Behörig myndighet har då redan gjort bedömningen att personen är misstänkt för brott och att det således finns skäl att vidta tvångsåtgärder om denne påträffas. Det spelar då ingen roll vad för brott det handlar om, för den som gör ett envarsgripande. Avgörande är huruvida det existerar en efterlysning eller inte.

⁷³ Lindberg s. 216.

⁷⁴ NJA 1978 s. 67.

⁷⁵ NJA 1994 s.48.

⁷⁶ NJA 1994 s. 48 särskilt s. 57. "Martin H och Martin J har samstämmt uppgett att det endast förflöt någon minut från inbrottet i bilen till dess Martin H sökt återta egendomen på 'bar gärning'.

⁷⁷ Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel s. 52.

⁷⁸ Se vidare 24 kap. 8 § 4 st. RB och efterlysningskungörelsen (1969:293).

Motivet bakom denna grund är att polisen ibland behöver allmänhetens hjälp i sökandet efter någon som begått ett brott. Ett envarsgripande av en efterlyst person torde i praktiken mycket sällan inträffa. Däremot kan en efterlysning leda till värdefull information från allmänheten som i slutändan bidrar till att den efterlyste kan lokaliseras och gripas av polis.

Enligt förarbetena avses med efterlysning varje sådan åtgärd som syftar till att ge allmänheten kännedom om att den misstänkte eftersöks. Exempel härpå kan vara tillkännagivanden i tidningar och media. Dock skall tilläggas att en icke bekräftad uppgift i media om spaning efter en person inte torde kunna läggas till grund för ett envarsgripande.⁷⁹

5.3 Hur skall ett envarsgripande genomföras?

Först när förutsättningarna för envarsrätten är uppfyllda kan den tillämpas.⁸⁰

Ett envarsgripande kan ske på olika sätt. Gripandet måste inte till sin natur vara handgripligt utan en uppmaning till någon att kvarstanna på platsen tills polis kommer kan också vara att bedöma som ett envarsgripande.⁸¹ Dock bör den som gripits, i de fall detta är möjligt, vid ett envarsgripande meddelas om orsaken till varför han blivit frihetsberövad.⁸²

Viktigt att känna till är att ett envarsgripande som vidtas utan någon grund, där den som grips inte gjort sig skyldig till något brott, kan resultera i att den som griper gör sig skyldig till ofredande alternativt olaga frihetsberövande. Som framgår av ett rättsfall kan även den som griper som trodde att gripandet hade grund i envarsrätten i vissa fall dömas för ofredande trots att även det brottet kräver uppsåt.⁸³

5.3.1 Våldsanvändning

⁷⁹ Lindberg s. 218.

⁸⁰ Se tidigare avsnitt 5.3.

⁸¹ JO 2000/01 s. 157 och 159. Se även 1990 s. 324.

⁸² Fitger II m fl. s. 24:36 b. Se även 9 § PL.

⁸³ NJA 1978 s. 67.

PL 10 § En polisman får, i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt, använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd, om

- 1. han möts med våld eller hot om våld,*
- 2. någon som skall häktas, anhållas eller annars med laga stöd berövas friheten försöker undkomma eller polismannen annars möts av motstånd när han skall verkställa ett sådant frihetsberövande,*
- 3. det är fråga om att avvärja en straffbelagd handling eller en fara för liv, hälsa eller värdefull egendom eller för omfattande skada i miljön,*
- 4. polismannen med laga stöd skall avvisa eller avlägsna någon från ett visst område eller utrymme eller verkställa eller biträda vid kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller annan liknande åtgärd, vid beslag eller annat omhändertagande av egendom eller vid sådan husrannsakan som avses i rättegångsbalken,*
- 5. polismannen med laga stöd skall stoppa ett fordon eller annat transportmedel eller skall kontrollera ett fordon eller ett fordons last,*
- 6. polismannen annars med laga stöd har att bereda sig tillträde till, avspärra, tillstänga eller utrymma byggnad, rum eller område, biträda någon i myndighetsutövning med en sådan eller någon liknande åtgärd eller vid exekutiv förrättning enligt vad som är föreskrivet därom, eller*
- 7. åtgärden i annat fall är oundgängligen nödvändig för den allmänna ordningens eller säkerhetens upprätthållande och det är uppenbart att den inte kan genomföras utan våld.*

I fall som avses i första stycket 4 och 6 får våld mot person brukas endast om polismannen eller den som han biträder möts av motstånd.

Om rätt att i vissa fall bruka våld finns i övrigt föreskrifter i 24 kap. brottsbalken

Polismans rätt till våldsanvändning kan utläsas ur paragrafen ovan. Genom en hänvisning i 29 § samma lag anges att bestämmelsen i ”10 § första stycket 2 gäller dessutom den som annars med laga stöd ska verkställa ett frihetsberövande...”. Detta innebär i praktiken att envar som genomför en sådan åtgärd med laga stöd har rätt till samma grad av våldsanvändning. Ett ingripande utan laga stöd kan medföra ansvar för våldsanvändning på vanligt sätt.⁸⁴ Det står ej uttryckligen att 8 § PL skall omfatta envarsgripanden men torde dock indirekt ha betydelse för bedömningen då regeln sätter ramarna för vad för våld som anses försvarligt.⁸⁵ Regeln ger även uttryck för behovs- och proportionalitetsprinciperna. Understrykas skall att rätten att använda våld är mer begränsad enligt polislagen än nödvärnsbestämmelsen. Enligt den förra skall våldet vara försvarligt och i det senare inte uppenbart oförsvarligt. HD konstaterade i ett fall med våldsanvändning mot en tjuv att i en situation där en bestulen person återtar stöldgodset, tillkallar polis och agerar även därefter, att då det förflutit en-

⁸⁴ Se bl.a. NJA 1978 s. 67.

⁸⁵ Fitger II m fl. s. 24:36.

dast en kort tidsdräkt skulle fallet bedömas enligt den generösa nödvärnsbestämmelsen.⁸⁶

Den person som hjälper den som genomför ett envarsgripande har samma rätt till våldsanvändning som den som genomför gripandet. Detta framgår ur 24 kap. 5 § RB.

5.3.2 Skyddsvisitation och beslag

29 § PL Det som föreskrivs i 10 § första stycket 1, 2 och 4 gäller även sådan vaktpost eller annan som vid Försvarsmakten tjänstgör för bevakning eller för att upprätthålla ordning. Föreskrifterna i 10 § första stycket 1-4 gäller även tjänsteman vid Kustbevakningen som enligt särskilda bestämmelser medverkar vid polisiär övervakning. Bestämmelsen i 10 § första stycket 2 gäller dessutom den som annars med laga stöd ska verkställa ett frihetsberövande och bestämmelsen i samma paragraf första stycket 4 den som i myndighetsutövning har befogenhet att verkställa någon sådan åtgärd som där anges. Vid ingripande med stöd av 10 § första stycket 4 tillämpas också andra stycket samma paragraf. Bestämmelsen i 10 § första stycket 5 gäller även en tjänsteman vid Tullverket eller Kustbevakningen som utövar befogenhet som där anges för trafiknykterhetskontroll.

När den som avses i första stycket med laga stöd berövar någon friheten eller avlägsnar någon, tillämpas också 19 § första stycket 1.(egen markering)

Bestämmelserna i 10 a och 13 §§ gäller också en ordningsvakt, om inte annat framgår av hans eller hennes förordnande. Har en ordningsvakt omhändertagit någon, gäller dock att den omhändertagne skyndsamt ska överlämnas till närmaste polisman. I fråga om befogenhet för en tjänsteman vid Kustbevakningen att tillämpa 13 § finns särskilda bestämmelser.

Bestämmelserna i 17 a § gäller också när någon är skyldig att under en brottsutredning stanna kvar hos någon annan myndighet än en polismyndighet.

19 § PL En polisman som med laga stöd griper eller annars omhändertar eller avlägsnar någon får i anslutning till ingripandet kroppsvisitera denne i den utsträckning som är nödvändig
1. av säkerhetsskäl för att vapen eller andra farliga föremål skall kunna tas om hand, eller
2. för att hans identitet skall kunna fastställas.(egen markering)

En polisman får också kroppsvisitera i den utsträckning det behövs för att söka efter
1. vapen eller andra farliga föremål som är ägnade att användas vid brott mot liv eller hälsa, om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att ett sådant föremål kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken, eller
2. föremål som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom, om det finns särskild anledning anta att den som avses med åtgärden bär ett sådant föremål med sig och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att föremålet kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Lag (2003:858).

27 kap. 4 § RB **Den som med laga rätt griper eller anhåller en misstänkt eller verkställer häktning, husrannsakan, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning får ta föremål som därvid påträffas i beslag.(egen markering)**

Föremål, som i annat fall påträffas, får tas i beslag efter beslut av undersökningsledaren eller åklagaren. Vid fara i dröjsmål, får även utan sådant beslut åtgärden vidtas av polisman, om det inte är fråga om en försändelse som avses i 3 §.

Verkställs beslag av någon annan än undersökningsledaren eller åklagaren och har denne inte beslutat beslaget, skall anmälan skyndsamt göras hos honom, som omedelbart skall pröva om beslaget skall bestå.(egen markering)

⁸⁶ NJA 1994 s. 48.

Då en misstänkt med laga stöd grips med grund i envarsrätten får en kroppsvsitation också ske. Dock måste denna visitering ha som enda syfte att säkerställa att den gripne inte har vapen eller andra farliga föremål på sig. Effekten som eftersträvas är att skydda den som gripit såväl som den gripne. Även detta möjliggörs efter hänvisning i 29 § PL vidare till 19 § samma lag. Föremål som påträffas vid en sådan visitering får tas i beslag enligt 27 kap. 4 § RB. Beslagen skall överlämnas till polisman i samband med överlämnandet av den envarsgripne. Den myndighet som mottagit anmälan om gripandet (polisman) skall tillse att beslaget protokollförs.⁸⁷ Endast undersökningsledare eller åklagare har rätt att pröva om beslaget skall bestå. Polisman som övertar beslaget har således inte rätt att göra någon sådan prövning.⁸⁸

5.3.3 Skyndsamt överlämnande till polis

Då någon gripits av en enskild person skall dennes skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Syftet är att någon behörig snarast skall pröva huruvida gripandet skall övertas eller den gripne frigges. JO har uttalat vikten av detta förfarande ur rätts-säkerhetssynpunkt då polisman har att tillvarata både den målsägandes och den misstänktes intressen.⁸⁹ Polisman är enligt JO behörig att häva ett gripande.⁹⁰ Övertas gripandet av polisman blir reglerna om förfarandet när en misstänkt grips av polis tillämpliga.⁹¹

Den som griper ges ingen rätt att hålla något sorts förhör eller vidta åtgärder för att fastställa den gripnes identitet.⁹² Den gripne har ingen skyldighet att uppge sin identitet till målsägande eller dennes ombud. Om den gripne ändock lämnar sådana uppgifter och dessa befinns felaktiga kan han inte straffas för falsk tillvitelse. Att fastställa en persons identitet har ansetts så central i en brottsutredning att detta exklusivt tillerkänts polisen.⁹³

I normala fall tillkallas polisman via telefon. JO har diskuterat frågan om ett envars-gripande kan överlämnas över telefon istället för att polis kommer till plats. JO fann

⁸⁷ Lindberg s. 410. Se även JO 1990/91 s. 67.

⁸⁸ SOU 2002:44 s. 94 f.

⁸⁹ JO 2000/01 s. 160.

⁹⁰ JO 2006/07 s. 74.

⁹¹ SOU 1977:50 s. 83

⁹² JO 2000/01 s. 163.

⁹³ JO 2000/01 s. 163, SOU 2002:44 s. 89 och lagrådsremissen angående försöksverksamhet med förenklad handläggning av snatteribrott s. 16.

att den nuvarande lagstiftningen inte ger utrymme till något annat än ett fysiskt överlämnande av en envarsgräpen.⁹⁴

”Om ingen polisman har möjlighet att ta ställning till gripandet upphör det automatiskt”.⁹⁵

5.4 Putativt envarsgräpande

Tidsdräkten för en adekvat bedömning kan i många situationer vara relativt kort. En önskad men ändå realistisk effekt är då att en person kan ta fel på ett brott där fängelse inte finns med i straffskalan eller då det de facto inte föreligger någon grund till envarsrätt men personen trots (om än felaktigt) att så var fallet. Som ett exempel kan nämnas ägaren till en sommarstuga som glömt nycklarna på annan ort. För att komma in i stugan väljer han att krossa ena rutan och på detta sätt lösa nyckelproblematiken. En utomstående person ser detta händelseförlopp och tror sig se ett pågående inbrott och griper sommarstugeägaren med vad han tror grund i envarsrätten. I själva verket begår sommarstugeägaren endast ett angrepp på egen rättssfär som inte är kriminaliserat.

En parallell kan göras till putativt nödvärn.⁹⁶ Bedömningen görs även i detta fall utifrån att den som gripit inte kan dömas för något uppsåtsbrott då han inbillat sig att situationen varit verklig.

Teori och praktik är sällan desamma, ej heller i detta fall. Det som krävs för att ett putativt envarsgräpande skall godtas är att du kan bevisa för polis, åklagare och domare att du verkligen trots att du befunnit dig i en verklig situation där envarsrätten aktualiserats. En avgörande faktor kan i detta steg vara hur höga krav som av rätten kan ställas på dig utifrån vad du arbetar med samt vilken kunskap du bort ha och således hur väl insatt du bör vara i envarsrätten.

⁹⁴ JO 2000/01 s. 160.

⁹⁵ Lindberg s. 223.

⁹⁶ Se tidigare avsnitt 4.3.

5.5 Polisman och envarsgripande

Gripandereglererna är knutna till bestämmelserna om anhållande och häktning. En person under 15 år kan inte straffas och kan därför inte heller gripas med stöd av 24 kap. RB. För att fylla denna lucka och samtidigt fånga upp unga lagöverträdare finns det i 35 § LUL en rätt för envar att gripa en misstänkt som inte uppnått 15 års ålder.

Lagstiftaren har valt att utgå från regleringen för envarsgripande även när det gäller polismäns befogenheter beträffande person som inte uppnått 15 års ålder. Noteras bör att detta bryter mot regelsystemet i övrigt att en polis, utförande en tjänsteåtgärd, inte kan använda tvångsmedel med stöd av sin tjänsteställning. Istället räknas polisman i detta fall som envar.⁹⁷

Förutsättningarna som skall vara uppfyllda är att fängelse skall kunnat följa på brottet samt att den misstänkte påträffas på bar gärning eller flyende fot.⁹⁸ Paragrafen är uttömmande. Förarbetena förtydligar att även polisman under denna paragraf skall räknas till envar.⁹⁹ En bortavaro från denna möjlighet skulle leda till att polisman ej haft rätt att ingripa mot person som under 15 års ålder begår brott.

Enligt ordalydelsen i paragrafen finns inget undantag utan formellt sett skall polisman som genomför ett envarsgripande av person under 15 år som begått brott skyndsamt överlämna personen till polisman. Trots dess lydelse kan paragrafen inte läsas på detta sätt. Polismannen som gör ett ingripande med stöd av 35 § LUL skulle enligt lydelsen överlämna den gripne till sig själv.

⁹⁷ Lindberg s. 682.

⁹⁸ Detta uttryck skall tolkas på samma sätt som uttrycket ”flyende fot” i 24 kap. 7 §.

⁹⁹ Prop. 1983/84:187 s. 26.

6. Rättsläget kring envarsgripande

Vid en första anblick kan institutet envarsgripande te sig relativt klart. Vilket också varit ambitionen vid lagregelns tillkomst.¹⁰⁰ Men vid en djupare analys påträffas ett antal icke-reglerade situationer som till sin natur kan få vida konsekvenser för såväl den gripne som den som använder envarsrätten på ett sätt som i efterhand visar sig falla utanför ramarna för regleringens ändamål och syfte.

När det i lagstiftning, praxis och doktrin diskuteras spörsmål kring området envarsgripande förutsätts alltid att polis finns tillgänglig för att ett skyndsamt överlämnande till polisman skall kunna följa och med det en kontroll av behörig företrädare för det allmänna. Med denna utgångspunkt för diskussionen uppstår sällan några problem beträffande att *skyndsamt överlämna till polis*. Det förutsätts att det är möjligt att kontakta polis, att polis de facto nås när de kontaktas och att de när de kontaktas har möjlighet att komma till plats. Problemen uppstår först när något av detta brister.

6.1 Skyndsamt överlämnande till polis

Bestämmelsen härrör från tiden då det fanns poliser som patrullerade på gatorna.¹⁰¹ Någon precis definition på vilken tidsrymd som ligger i uttrycket *skyndsamt* finns inte att finna i förarbeten, praxis eller doktrin. Detta är något som får prövas i varje enskilt fall. Vägledning kan dock hämtas från sex- respektive tolvtimmarsregeln som medför att den som gripits är skyldig att kvarstanna för förhör i sex timmar och i de fall denne kan misstänkas kan denna tidsdräkt utökas till tolv timmar om det är av synnerlig vikt att den gripne hålls tillgänglig för fortsatt förhör.¹⁰² Således bör överlämnande till polis ske ytterst inom denna sextimmarsgräns. Dock bör en övervägning ske av det tillgripnas värde (i fall av stöld) samt brottets allvarlighetsgrad i förhållande till intrånget i den personliga friheten. En sådan övervägning kan resultera i att det skulle strida mot mänskliga fri- och rättigheter att kvarhålla en person då polisman inte har möjlighet att skyndsamt komma till platsen. Så kan vara fallet när ett

¹⁰⁰ Fitger II m fl. s. 24:35.

¹⁰¹ Fitger II m fl. s. 24:36 a.

¹⁰² Lindberg s. 175. 24 kap. 8 § 2 st. Regeln är tillämplig även på den som kallats till förhör, den som frivilligt har inställt sig för förhör, den som hämtats, medföljt eller medtagits till förhör. En allmän uppfattning är att regeln blir tillämplig på en gripen först då denne överlämnats till någon som är behörig att hålla förhör. Torleif Bylund är kritisk mot tolkningen att tidsfristerna i 23 kap. 9 § är tillämpliga på den som är gripen.

tillgrepp av en mobiltelefon sker och GM envarsgrips och stöldgodset återtas genom laga självtäkt. Ett kvarhållande en längre tidsdräkt torde då anses strida mot den europeiska regleringen.¹⁰³ Återigen blir övervägningens resultat beroende på brottets allvarlighetsgrad, eventuell våldsanvändning från båda parter och omständigheterna kring detsamma.

Någon prövning av om ett överlämnande skett *skyndsamt* görs inte alltid då klart står att syftet med gripandet varit att leda till ett överlämnande som de facto skett till polisman. Praxis spretar när det gäller detta begrepp. I något fall har ”en förhållandevis lång stund” inrymts medan i ett annat fall meddelades att en transport som innefattade våldsmoment samt inlåsning på en toalett i en kontorsbyggnad tills polis kommit till plats inte inrymts i begreppet.¹⁰⁴

Som tidigare behandlats måste ett överlämnande ske fysiskt och är inte möjligt att göra via telefon.¹⁰⁵ Klarlagt är vidare att den som företagit ett envarsgripande har rätt att frige den gripne även innan ett överlämnande skett.¹⁰⁶ Framgår gör dock inte om detta skall anses gälla även efter att kontakt med polis tagits och bekräftelse erhållits om att polis är på väg. Gripandet torde i detta fall fortgå tills patrull kommer till plats för att pröva omständigheterna och bedöma om gripandet skall övertas samt om den som gripit överskridit sina befogenheter.¹⁰⁷ JO har uttryckt att då polisen inte har möjlighet att komma till platsen till följd av att det exempelvis saknas resurser finns inte längre grund för gripandet och den gripne skall omedelbart friges.¹⁰⁸ JO har dock valt att utelämna vidare resonemang kring konsekvenser av ett sådant frigivande i form av rapportering, eventuella beslag och intrång i medborgarnas frihet. Vidare har i doktrin även uttryckts att om ingen polisman kan ta ställning till gripandet upphör det automatiskt.¹⁰⁹ Viktigt att understryka är att det endast är grunden till envarsgripandet som upphör. Brottet som begåtts är fortfarande aktuellt. Däremot uppkommer en rad bevisvårigheter för att kunna få någon dömd till ansvar för brottet till följd av frigivandet i bortavaro av fastställd identitet.

¹⁰³ EKMR artikel 5 p. 3.

¹⁰⁴ Se bl. a. NJA 1994 s.48 (”förhållandevis lång tid”) samt RH 2008:58.

¹⁰⁵ Fitger II m fl. s. 24:36 a samt JO 2000/01 s. 137.

¹⁰⁶ Fitger II m fl. 24:36 a.

¹⁰⁷ Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel s. 31.

¹⁰⁸ JO 2000/01 s.160.

¹⁰⁹ Lindberg s. 223.

Hur förhåller det sig då i de fall när någon gjort ett gripande grundat på envarsrätten men det inte finns någon möjlighet att kontakta polis just på den plats gripandet skett. Så kan vara fallet om en person påträffas under ett pågående inbrott i en bil parkerad vid en avlägset belägen sommarstuga. GM har ur bilen tagit bilstereon. GM grips och skall skyndsamt överlämnas till polis. Närmaste plats där täckning för att kontakta polisman finns är tre kilometer bort. Transportering av den gripne sker till denna plats och polis kontaktas och kommer till platsen.¹¹⁰ Detta torde utan problem inrymmas i uttrycket *skyndsamt*. Låt oss nu gå vidare i illustrationen och tillägga att vid en kroppsvsitation för att söka efter vapen och andra farliga föremål påträffas hos GM en pistol och en morakniv. Dessa, jämte bilstereon, tas i beslag med stöd av 27 kap. 4 § RB. Efter transporten av den gripne kontaktas polis men inga resurser att skicka polisman till platsen finns alternativt kan inte polisen nås. Enligt vad som ovan klargjorts skulle detta leda till att GM **skall** friges omedelbart. Det finns inte längre någon grund för gripandet. En oundviklig konsekvens blir att GM inte kommer kunna ställas till ansvar för det brott som begåtts.

Regelsystemet kring beslag är till synes inte anpassat till fallet att en enskild faktiskt tar föremål i beslag.¹¹¹ Beträffande de beslag som gjorts faller inte grunden för dessa bort trots det tvingade frigivandet. En prövning huruvida ett beslag skall bestå kan endast undersökningsledare och åklagare göra.¹¹² Klart framgår av 27 kap. 4 § tredje stycket RB att beslag som verkställt av annan än undersökningsledare eller åklagaren, och denne inte beslutat om beslaget, **skall** anmälan skyndsamt göras hos honom. Enskild som i detta fall har gjort ett beslag **skall** således skyndsamt anmäla beslaget hos undersökningsledare eller åklagare som prövar om beslaget skall bestå. Stöldgods som påträffats, vilket tillhör den som envarsgriper, får återtas genom laga självtäkt.¹¹³ Föreligger minsta tvekan på om stöldgodset kan återtas genom laga självtäkt kan det istället tas i beslag för att inte riskera att den som envarsgriper gör sig skyldig till brott beträffande återtagandet.

Det är inte helt självklart att situationen skall lösas som ovan beskrivits. I det fall polisen inte har några resurser tillgängliga är lagregeln tydlig. Det finns inte längre grund för gripandet. Om polisen inte går att nå finns dock möjligheten att försöka

¹¹⁰ Fitger II m fl. s. 24:34.

¹¹¹ SOU 2002:44 s. 94.

¹¹² SOU 2002:44 s. 94.

¹¹³ Se tidigare avsnitt 4.1.2.

igen kort därefter tills de kan nås. Viktigt att understryka i denna situation är att frihetsberövandet bör bedömas i ljuset av RF fri- och rättigheter såväl som EKMR.¹¹⁴ Trots att ändamåls-, behovs- och proportionalitetsprincipen i första hand utvecklats med sikte på tvångsåtgärder från det allmänna mot misstänkta skall dessa även tillmätas betydelse i ett envarsgripande. Ett sådant gripande är en åt enskild given rätt till maktutövning mot enskilda.¹¹⁵ Ju grövre det begångna brottet är desto vidare torde ramarna för den tidsdräkt och det arrangemang som krävs för att GM skall kunna överlämnas till polis vara. Att frige en person som gripits med grund i envarsrätten för exempelvis grov misshandel skulle uppfattas rent stötande grundat i att polis inte kunnat nås eller inte haft resurser att komma till plats.

Ett frigivande kan få flera följder som är icke önskvärda. I ett fall där den som gripit misstagit sig på den brottsliga gärningen och detta uppdagas är möjligheten att frige inte endast önskvärd utan också nödvändig. Men annorlunda förhåller det sig då en frihetsberövad frigets på den grund att ett överlämnande till polisman inte är möjligt. Eftersom någon identitetskontroll inte får utföras har den som griper ingen kännedom om vem det är som han gripit och sedermera frigivit. Det finns ingen rapporteringsplikt för den som gripit.¹¹⁶ Endast polisman har sådan. Motsatt vet inte den som gripits och frigivits vem som genomfört gripandet och har därigenom ingen möjlighet att få någon upprättelse om gripandet varit rättsvidrigt. Syftet med gripandet, trots att det alltid skall vara det, behöver inte ens ha varit att överlämna den gripne till polisman, utan kan istället endast haft syftet av ett betvingande.¹¹⁷ Därtill skall tilläggas hur frigivandet går ihop med JO:s understrykande av att den fysiska överlämningen är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt och dess funktion som kontroll av behörig för det allmänna?

6.2 Rapportering och dokumentation

Polisens rapporteringsplikt återfinns i 9 § PL. Dokumentation över tvångsmedel som polisman företar är ett krav enligt 27 § PL. Någon motsvarighet då enskild företar ett envarsgripande finns inte. Endast i det fall då föremål som påträffas tas i beslag inträder en anmälningsplikt men endast beträffande beslaget och inte envarsgripandet i

¹¹⁴ Se tidigare avsnitt 2.

¹¹⁵ Fitger II m fl. s. 24:36.

¹¹⁶ Se vidare avsnitt 6.2.

¹¹⁷ Fitger II m fl. s. 24:36 a.

sig.¹¹⁸ Det fysiska överlämnandet då polis kommer till plats får anses fylla denna funktion. En önskad effekt följer om ett överlämnande uteblir och även eventuell dokumentation och rapportering om gripandet faller bort. Såvida inte den som griper frivilligt kontaktar polis i efterhand för att få dokumenterat det inträffade. JO understryker att då polismyndighet eller polisman häver ett beslut om gripande måste även detta dokumenteras.¹¹⁹

Beträffande beslag finns en form av rapporteringsplikt för enskild. Då ett överlämnande till polis av gjort beslag inte är möjligt **skall** den enskilde skyndsamt göra anmälan om beslaget till undersökningsledare (polis) eller åklagare.¹²⁰ Likväl uppkommer problematiken med att den person varifrån föremål beslagtagits är okänd då fastställande av identitet inte får ske av enskild genom avkrävande av giltig identitetshandling.¹²¹ Om beslut av behörig tas att beslaget inte skall bestå läggs sedan en arbetsbelastning på polismyndigheten att försöka söka rätt på en okänd eller i bästa fall ett givet signalement eller fotografi för att kunna återställa beslaget. Detta torde enligt gällande regler idag då envar gjort beslag i övervägande fall medföra att gjort beslag i praktiken inte kan återställas. En parallell gällande beslag kan här göras till butikskontrollanter och dess agerande vid påträffande av person som stulit från en butik. För att komma runt problematiken med beslag och prövning om detta skall bestå stödjer sig butikskontrollanten på informell besittningsrestitution. Butikskontrollanten anträffar stöldgods hos någon och återställer egendomen till rätt ägare utan att den först tagits i beslag. Dock kan en sådan informell besittningsrestitution endast äga rum under den förutsättningen att egendomen anträffas hos GM och att han inte gör gällande någon rätt till den.¹²² Således blir det fråga om uppenbara fall, där stöldgods återtas på bar gärning.¹²³

En i högsta grad relevant parallell beträffande rapporteringsplikt kan här göras till lagtextens lydelse i det fall där en trafikant, oaktat om denne med eller utan egen skuld, haft del i en trafikolycka. Denne **skall** på begäran av någon annan som haft del i olyckan eller vars egendom skadats uppge namn och adress samt lämna upplysningar

¹¹⁸ Beslag då enskild genomför ett envarsgröpande sker dock sällan. Beslagssituationen vid ett envarsgröpande beskrivs i Fitger II s. 27:3 som ”i extrema fall”.

¹¹⁹ JO 2006/07 s. 71. Se även Fitger II m fl. s. 24:37

¹²⁰ SOU 2002:44 s. 94.

¹²¹ Se vidare avsnitt 6.3.

¹²² JO1982/83 s. 71.

¹²³ JO1986/87 s. 98

om händelsen.¹²⁴ Om ingen är närvarande som kan ta emot uppgifter och upplysningar, **skall** trafikanten snarast möjligt underrätta den som lidit skada eller **polis**.¹²⁵ Undandrar sig personen att i mån av förmåga medverka till följd av det inträffade, uppge namn och hemvist eller att lämna uppgifter om händelsen kan han dömas till böter eller fängelse högst sex månader.¹²⁶

Att en enskild kan inskränka en annan persons rörelsefrihet och genom det kränka grundläggande fri- och rättigheter och dessutom avgöra om detta skall fortgå en längre period eller inte utan att ha något som helst krav på sig att redogöra för den åtgärd som vidtagits ställer jag mig frågande till.

Mot bakgrund av det anförda borde komplettering av gällande lagregel göras med införande av rapporteringsplikt alternativt en upplysningsplikt för enskild efter genomfört envarsgripande som lett till ett frigivande innan personen skyndsamt överlämnats till polis. En sådan ändring faller enligt min mening inte bara fortfarande innanför ramar för vad som är ambitionen med regeln, att skapa en för enskilda klar och lättillämplig regel, utan gör den dessutom tydligare på en viktig punkt. Dessutom bidrar ändringen till att värna om det grundläggande skydd som slagits fast i RF såväl som i EKMR.

6.3 Identifiering

*"Det framstår...i hög grad anmärkningsvärt att en så central del av brottsutredningsförfarandet som identifieringen av den misstänkte i huvudsak överlämnas till en enskild person som dels företräder målsägandens intressen i saken, dels kan komma att höras som vittne om det inträffade."*¹²⁷

Klart står att ett avkrävande av identitet av den som gripits inte får göras. Själva envarsgripandet anses vara enda möjligheten att fastställa identitet då inget annat tvångsmedel får användas av enskild i detta syfte.¹²⁸ Vidare får heller inte en kroppsvsitation som har till syfte att fastställa dennes identitet ske.¹²⁹ Den som gripits kan

¹²⁴ Uppgivande av falsk identitet i detta läge torde kunna leda till straff för falsk tillvitelse.

¹²⁵ 2 kap. 8 § Trafikförordningen (1998:1276).

¹²⁶ 5 § Lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott.

¹²⁷ JO 2000/01 s. 163.

¹²⁸ Fitger II m fl. s. 24:34.

¹²⁹ 29 § 3 st. PL där det anges att visitation enligt 19 § 2 st. PL endast omfattas av polisman. Fotografering av den gripne, var syfte är att endast visa upp för polisman i samband med att anmälan sker på polisstation eller för polisman som kommer till plats först efter frigivande skett, har än inte berörts varken i praxis, doktrin eller i uttalanden av JO.

som logisk följd inte dömas för falsk tillvitelse om han uppger ett annat namn vid ett envarsgripande. Frågan ställs på sin spets när den gripne självmant utan någon föregående uppmaning berättar vem han är alternativt visar en identitetshandling. Det kan inte krävas att den som gripit skall titta åt ett annat håll för att undvika att få kännedom om personens identitet. Visserligen finns det inget som hindrar den gripne från att visa upp innehåll i fickor och väska.¹³⁰ Likväl uppstår diskussionen kring hur stor frivillighet som de facto ligger bakom uppvisandet efter att personen blivit frihetsberövad. Här bör vägledning hämtas från situationer där en vänlig fråga ställts om den gripne har någon legitimation (utan någon form av uppmaning). Frågan har ställts av en person som genom sin ställning utövat myndighetsutövning (ordningsvakt). Deras ställning som myndighetsutövare har i sig uteslutit möjligheten till frivillighet hos den gripne.¹³¹ Även butikskontrollanter har i sin tjänstställning ansetts ha en otillbörlig påtryckande effekt som hindrar att den misstänktes frivillighet kan tillmätas någon avgörande betydelse.¹³² Huruvida samma bedömning skulle omfatta en enskild är oklart och har inte kommenterats i doktrin eller praxis. Således torde utrymmet vara större för en enskild att med framgång utan att avkräva identitetshandlingar ändå få sådana uppgifter genom frivillighet hos den gripne. En kuriös parallell av civilrättslig karaktär kan dras till entrévärdar på en nattklubb som inte finns lagreglerade. Värden kan utan att detta befins rättsvidrigt avkräva en gäst identitetshandlingar för att säkerställa att viss åldersgräns uppnåtts grundat på civilrättsliga regler genom villkor inför det avtal som sluts mellan gäst och krögare vid inträdande och betalning till nattklubben.

Mot bakgrund av vad som anförts gällande frigivande av envarsgripen då grund inte längre finns till gripandet är det tydligt att envarsrätten inte endast är ofullständig utan även behäftad med allvarliga brister. Ett fastställande av identitet på den gripne, i de fall ett frigivande måste ske, i kombination med en rapporteringsskyldighet, eller i vart fall upplysningsplikt, gentemot polismyndigheten tjänar såväl målsägandens som den misstänktes intressen. Och det är ju det som den ur rättsäkerhetssynpunkt essentiella fysiska överlämningen syftar till enligt JO, polismans möjlighet att på plats tillvarata både målsägandens och den misstänktes intressen.

¹³⁰ Fitger II m fl. s. 24:36 c.

¹³¹ JO 2006/07 s. 75. Gäller uttalat polis. Noteras bör att det torde omfatta även ordningsvakt i vissa situationer då denne genom myndighetsutövning ingriper och ger uttryck för samhällets maktbefogenheter vilket annars är förbehållet polismän. Asp m fl. s. 275. Se även SOU 1995:47 s. 145.

¹³² Fitger II m fl. s. 24:33. Se även JK-uttalandet SOU 2002:44 s. 72.

En bortavaro från möjlighet att fastställa en envars gripens identitet menar jag inte bara i vissa fall kan leda till att en person som begår ett brott inte kan lagföras utan även att en person vars frihet felaktigt inskränkts inte har möjlighet att få någon uppriktelse. Två mycket oönskade effekter av något som skall tjäna som ett led i samhällets brottsbekämpning.¹³³

¹³³ Lindberg s. 215.

7. Avslutande reflektioner

Lagregleringen har idag en systematik för att fånga upp oönskade handlingar som kränker andras intressen i samhället. Under vissa förutsättningar kan en person ändå gå fri från ansvar för sådana handlingar om någon av de allmänna ansvarsfrihetsgrunderna ligger för handen. Institutet envarsgripande ger en enskild rätt att frånga RB:s systematik beträffande straffprocessuella tvångsmedel. En regel som kan te sig som klar och tydlig men som inte endast är ofullständig utan även är behäftad med allvarliga brister. Det är idag möjligt att göra ett envarsgripande och frige den gripne utan att överlämnande till polisman sker. I ett fall där den som gripit misstagit sig på den brottsliga gärningen och detta uppdagas är möjligheten att frige inte endast önskvärd utan också nödvändig. Men annorlunda förhåller det sig då en frihetsberövad frigges på den grund att ett överlämnande till polisman inte är möjligt.

Att en enskild kan inskränka en annan persons rörelsefrihet och genom det kränka grundläggande fri- och rättigheter och dessutom avgöra om detta skall fortgå en längre period eller inte utan att ha något som helst krav på sig att redogöra för den åtgärd som vidtagits ställer jag mig frågande till. Men kör du däremot på grannens staket så åligger det dig att rapportera detta och det är till och med möjligt att ge dig ett straff om du inte gör det. Detta synes mig helt paradoxalt.

Klart är att en god kunskap kring lagreglerna krävs för att ett envarsgripande skall kunna göras på ett korrekt sätt. Bristande kunskap kan medföra att en person felaktigt kränker en annan individs frihet och därmed själv gör sig skyldig till brott.

Avslutningsvis skall nämnas att situationerna som behandlats i denna uppsats av många kan uppfattas som rent hypotetiska och sällan torde uppkomma i verkligheten. Att på den grunden avfärda ändringar och undvika att resonera kring något som gör en lagregel klar och tydlig ligger inte i linje med rättsäkerheten. Det enda som mot bakgrund av denna essä förefaller klart och tydligt är lagstiftarens ambition vid regelns tillkomst. Att sedan slutprodukten inte fick önskad effekt är en helt annan sak.

8. Käll- och litteraturförteckning

8.1 Offentligt tryck

- Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk
- Prop. 1983/84:187 Om utredning av brott av barn under 15 år.
- Prop. 1988/89:124 Om vissa tvångsmedelsfrågor.
- Prop. 1993/94:130 Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.)
-
- SOU 1934:56 Betänkande och förslag rörande revision av gällande lagbestämmelser om nödvärnsrätt m.m.
- SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk angivet av straffrättskommittén.
- SOU 1977:50 Häktning och anhållande
- SOU 1988:7 Frihet från ansvar
- SOU 2002:44 Snabbare lagföring 3 - Snatteribrott

JO1982/83

JO 1990/91

JO 2000/01

JO 2006/07

8.2 Rättsfall

NJA 1969 s. 425	NJA 1994 s. 48
NJA 1970 s. 58	NJA 1996 s. 577
NJA 1977 s. 355	NJA II 2003 s. 570
NJA 1978 s. 67	NJA 2004 s. 176
NJA 1990 s. 210	NJA 2005 s. 237
- RH 2008:58

8.3 Personlig kommunikation

Hans Lippens, Polisintendent, Polismyndigheten Västra Götaland.
2010-06-14 Kl. 19:00.

8.3 Litteratur och tidskrifter

Asp, Petter, Ulväng Magnus, Jareborg, Nils. Kriminalrättens grunder. Iustus förlag. Uppsala. 2010. Cit Asp m fl.

Beckman, Nils m fl., Kommentrar till Brottsbalken II. 6:e upplagan. Norstedts. Stockholm. 1990. Cit Beckman.

Elwing, Carl M, Wallén, Per-Edwin, Aspelin, Erland. Brott och brottmål. 7:e upplagan. Norstedts Juridik. Angered. 1993. Cit Elwing m fl.

Dahlström, Mats, Nilsson, Inger, Westerlund, Gösta. Brott och påföljder. En lärobok i straffrätt om brottsbalken. Bruuns Bokförlag. Göteborg. 2005. Cit Dahlström m fl.

Gullnäs, Ingvar, Fitger, Peter, Lycke, Lars, Ekborg, Ann-Louise. Rättegångsbalken 1. Del 1. Norstedts juridik. Vällingby. 2009. Cit Fitger I m fl.

Gullnäs, Ingvar, Fitger, Peter, Lycke, Lars, Ekborg, Ann-Louise. Rättegångsbalken 1. Del 2. Norstedts juridik. Vällingby. 2009. Cit Fitger II m fl.

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Susanne. Brottsbalken. En kommentar. Del I och II. Åttonde upplagan. Norstedts Juridik AB. Göteborg. 2009. Cit Holmqvist m fl.

Jareborg, Nils. Brottsbalken kap. 23-24 med mera. Iustus förlag AB. Uppsala. 1985. Cit Jareborg, BrB kap 23-24 m.m.

Jareborg, Nils. Straffrättens ansvarslära. Iustus förlag AB. Uppsala. 1994. Cit Jareborg, Straffrättens ansvarslära.

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne. Straffansvar. 6:e upplagan. Norstedts Juridik AB. Göteborg. 2008. Cit Leijonhufvud, Wennberg.

Lindberg, Gunnel. Straffprocessuella tvångsmedel - när och hur de får användas? Thomson fakta. Skien. 2005. Cit Lindberg

Norée, Annika. Laga befogenhet. Polisens rätt att använda våld. Akademisk avhandling. Stockholm. 2000. Cit Norée.

Strahl, Ivar. Allmän straffrätt i vad angår brotten. Lund. 1976. Cit Strahl.

Westerlund, Gösta. Ordningsstörande brott. 3:e upplagan. Bruuns bokförlag. Göteborg. 2006. Cit Westerlund, Ordningsstörande brott.

Westerlund, Gösta. Polisens vapen användning. Bruuns bokförlag. Göteborg. 2003. Cit Westerlund, Polisens vapen användning.

Westerlund, Gösta. Straffprocessuella tvångsmedel. 2:a upplagan. Bruuns bokförlag. Göteborg. 2003. Cit Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel.